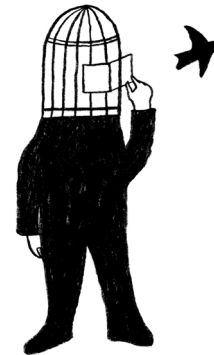

GENE SHARP

DE LA DICTADURA A LA DEMOCRÀCIA

Un marc conceptual per a l'alliberament

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

Aquest llibre ha estat editat en PDF i ePub seguint criteris de sostenibilitat.

Els llibres de la col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia» volen ser, en primer lloc, un suport útil per a les persones que, amb diferents graus d'implicació, se senten compromeses amb el treball per la pau. Amb aquesta col·lecció volem posar a l'abast del públic llibres curts, clars i pràctics, llibres que proporcionin tant una visió crítica de les relacions internacionals i els conflictes en el món actual com orientacions i guies per a l'activisme en favor de la pau i la justícia; tot un repte que esperem assolir posant a mans dels lectors i les lectores les traduccions d'obres de reconeguda qualitat i també de producció pròpia.

Aquesta col·lecció està codirigida per: Tica Font, Rafael Grasa i Elena Grau.

© Gene Sharp, 2012

© Institut Català Internacional per la Pau, 2014

© Traducció: Mòn Sanromà Moncunill

Títol original: *From Dictatorship to Democracy*

Autor: Gene Sharp

Traductor: Mòn Sanromà Moncunill

Disseny gràfic: Arianne Faber

Realització editorial: líniazero edicions

Col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia»

Institut Català Internacional per la Pau

Gran Via, 658

08002 Barcelona

www.icip.cat

Aquesta obra està sota una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons. Per veure'n una còpia visiteu <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/>. Es permet la còpia, distribució i reproducció d'aquesta obra sempre que sigui sense ànim de lucre, se n'acrediti l'autoria i es mantingui la nota de llicència.

Gene Sharp és investigador principal a l'Albert Einstein Institution, a Boston, Massachusetts. Té un títol (1949) i un màster (1951) de la Universitat Estatal d'Ohio i és doctor en Teoria Política (1968) per la Universitat d'Oxford. Ha rebut títols honorífics del Manhattan College, el Rivier College, la Universitat de New Hampshire i l'Acadèmia de les Ciències de Letònia. És professor emèrit de Ciències Polítiques a la Universitat de Massachusetts Dartmouth. Durant quasi trenta anys ha organitzat trobades de recerca al Centre Universitari d'Afers Internacionals de Harvard. El doctor Sharp ha impartit docència a molts llocs del món. Entre els seus llibres en anglès hi ha *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power* (1960), *The Politics of Nonviolent Action* (1973), *Gandhi as a Political Strategist* (1979), *Social Power and Political Freedom* (1980), *Making Europe Unconquerable* (1985), *Civilian-Based Defense* (1990) i *Waging Nonviolent Struggle* (2005). Ha estat traduït a quaranta-cinc llengües. El seu treball *De la dictadura a la democràcia* ha estat publicat, en paper o en línia, en trenta-quatre idiomes diferents.

SUMARI

Agraïments	9	5. Exercir el poder	48
Nota de l'autor	11	La dinàmica de la lluita noviolenta	49
Prefaci	14	Les armes i la disciplina noviolentes	49
1. Afrontar les dictadures de manera realista	18	Visibilitat, clandestinitat i comportament irreprotxable	52
Un problema que continua	19	Canvis en les relacions de poder	53
Llibertat per mitjà de la violència?	21	Quatre mecanismes de canvi	54
Cops d'estat, eleccions i salvadors estrangers?	22	Els efectes democratitzadors del desafiament polític	56
Afrontar la dura realitat	25	La complexitat de la lluita noviolenta	58
2. Els perills de les negociacions	28	6. La necessitat d'una planificació estratègica	60
Avantatges i limitacions de les negociacions	29	Una planificació realista	61
Rendició negociada?	30	Els obstacles a la planificació	62
El poder i la justícia en les negociacions	31	Quatre termes importants en la planificació estratègica	65
Dictadors «agradables»	32	7. Planificar l'estratègia	68
Quin tipus de pau?	33	Escollir els mitjans	69
Motius per a l'esperança	34	Planificar per a la democràcia	70
3. D'on ve el poder?	36	L'ajuda exterior	71
La faula de «l'amo dels micos»	36	Formular una gran estratègia	72
Les fonts de poder polític necessàries	37	Planificar les estratègies de les campanyes	74
Centres de poder democràtic	40	Difondre la idea de la no-cooperació	76
4. Les dictadures tenen punts febles	44	La repressió i les contramesures	77
Identificar el taló d'Aquil·les	44	Adherir-se al pla estratègic	79
Els punts febles de les dictadures	45	8. Aplicar el desafiament polític	80
Atacar els punts febles de les dictadures	46	La resistència selectiva	81
		El repte simbòlic	82
		Distribuir les responsabilitats	83
		Apuntar al poder del dictador	84
		Canvis en l'estratègia	86

9. Desintegrar la dictadura.....	88
L'escalada de la llibertat.....	90
Desintegrar la dictadura.....	91
Conduir l'èxit de manera responsable.....	92
10. Treball preliminar per a una democràcia duradora.....	96
Les amenaces d'una nova dictadura.....	97
Bloquejar els cops d'estat.....	97
Redactar una constitució.....	98
Una política democràtica de defensa.....	99
Una responsabilitat meritòria.....	100
Apèndix: Mètodes d'acció no violenta.....	102

AGRAÏMENTS

Durant la redacció d'aquest text, he contret diversos deutes de gratitud. El meu assistent especial durant l'any 1993, Bruce Jenkins, ha fet una contribució inestimable identificant els problemes en el contingut i en la presentació. També ha fet suggeriments interessants pel que fa a una exposició més clara i rigorosa de les idees més difícils (en especial les que tenen a veure amb l'estratègia), a la reorganització estructural del text i a la millora de l'edició.

També estic molt agraït a Stephen Coady per la seva assistència editorial. El doctor Christopher Kruegler i el senyor Robert Helvey han aportat consells i crítiques destacables. Les doctores Hazel McFerson i Patricia Parkman m'han subministrat informació sobres lluites a Àfrica i Amèrica Llatina, respectivament. No obstant això, només jo sóc el responsable de l'anàlisi i les conclusions que conté.

En els últims anys s'han desenvolupat unes guies per a la traducció a causa, sobretot, dels consells de Jamila Raquib i de les lliçons apreses en anys anteriors. Això ha estat necessari per assegurar la precisió terminològica en llengües on no s'ha establert un vocabulari específic per a aquest camp.

NOTA DE L'AUTOR

He escrit *De la dictadura a la democràcia* a petició del difunt U Tin Maung Win, un destacat exiliat demòcrata birmà que era l'editor de *Khit Pyaing* (El diari de la nova era).

Aquest text és fruit de més de quaranta anys de treball i recerca sobre lluita noviolenta, dictadures, sistemes totalitaris, moviments de resistència, teoria política, anàlisi sociològica i altres temes.

Com que no conec Birmània gaire bé, he estat incapaç d'escriure un estudi que se centrés només en aquest país i he optat per redactar una anàlisi genèrica.

Aquest assaig es va publicar per primera vegada en diferents fascicles en birmà i en anglès al *Khit Pyaing*, a Bangkok (Tailàndia) l'any 1993. Un any més tard, el text es va imprimir en format llibre en les dues llengües i es va tornar a publicar en birmà els anys 1996 i 1997. La primera edició del llibre es va fer amb l'ajut del Comitè per a la Restauració de la Democràcia de Birmània.

El text va circular clandestinament tant per Birmània com entre exiliats i simpatitzants de fora. La intenció era que aquesta anàlisi només l'utilitzessin els demòcrates de Birmània i els diversos grups ètnics que volien la independència del govern central de Ragun, controlat per birmans (l'ètnia dominant del país).

En aquells moments no vaig preveure que aquesta aproximació genèrica feia que l'anàlisi fos útil per a qualsevol país amb un govern dictatorial o autoritari. No obstant això, aquesta ha estat la percepció que han tingut totes les persones que, en els últims anys, han volgut traduir el text als seus idiomes i distribuir-lo pels seus països. Alguns han explicat que el llegeixen com si hagués estat escrit especialment per al seu país.

La dictadura militar del SLORC (per les seves sigles en anglès)¹ a Ragun es va afanyar a condemnar aquesta publicació. Van realitzar greus atacs contra diaris, ràdios i televisions durant el 1995, el 1996 i anys posteriors. L'any 2005, hi va haver algunes persones condemnades a set anys de presó només per tenir publicacions prohibides.

Tot i que mai vam intentar que la publicació s'utilitzés en altres països, les traduccions es van anar escampant i distribuïnt arreu del món. Un estudiant indonesi va veure un exemplar del llibre, en anglès, en un prestatge d'una llibreria de Bangkok, el va comprar i se'l va endur a casa. El 1997, una gran editorial del país el va traduir a la llengua local i el va publicar amb un pròleg d'Abdurrahman Wahid que, en aquells moments, era el cap de l'organització musulmana més gran del món, Nadhlatul Ulama (amb trenta-cinc milions de membres), i que més tard presidiria Indonèsia.

En aquella època, a la meua oficina a l'Albert Einstein Institution, només hi teníem un grapat de fotocòpies del llibre en anglès publicat a Bangkok. Durant uns anys vam haver de fer-ne còpies quan ens ho sol·licitaven. Més tard, el californià Marek Zelaskiewz se'n va endur una còpia a Belgrad (en època de Milosevic) i la va donar a l'organització Civic Initiatives. Van traduir-lo a serbi i el van publicar. Després del derrocament del règim de Milosevic vam visitar Sèrbia i ens van dir que el llibre havia influenciat bastant el moviment opositor.

També cal destacar el seminari sobre lluita no violenta que Robert Helvey, un coronel estatunidenc retirat, va donar a Budapest (Hongria) a una vintena de joves serbis sobre la natura i el potencial de la lluita no violenta. Helvey els va donar còpies de *The Politics of Nonviolent Action*. Aquests joves van crear l'organització Otpor, que va conduir la lluita no violenta que va derrocar Milosevic.

1. Sigles de State Law and Order Restoration Council, nom de la junta militar que ha governat Birmània des de l'any 1988 fins al 2011. L'any 1977 va canviar el nom inicial per State Peace and Development Council (SPDC) (*n. del t.*).

No sabem gaire bé com s'estén el coneixement d'aquesta publicació de país en país. El fet que, els últims anys, estigués disponible a la nostra pàgina web hi ha influït, però, evidentment, hi ha altres factors a tenir en compte. Lligar aquestes connexions seria una recerca interessant.

De la dictadura a la democràcia és una anàlisi consistent i llegir-la no és senzill. Però s'ha considerat prou important per traduir-la a almenys vint-i-vuit llengües (el gener de 2008), amb el treball i el cost que això comporta.

Aquesta obra s'ha traduït i s'ha publicat, ja sigui en paper o en línia, en alemany, amhàric (Etiòpia), àrab, àzeri (l'Azerbaitjan), bielorús, birmà, chin (Birmània), divehi (les Maldives), espanyol, francès, georgià, indonesi, jing paw (Birmània), karen (Birmània), khmer (Cambodja), kirguís (el Kirguizistan), kurd, paixtu (l'Afganistan i el Pakistan), persa (l'Iran), rus, serbi, tibetà, tigrinya (Eritrea), ucraïnès, uzbek (l'Uzbekistan), xinès (simplificat i mandarí tradicional) i vietnamita. Hi ha altres traduccions en procés.

Entre 1993 i 2002 es van fer sis traduccions. Entre 2003 i 2008 se'n van fer vint-i-dues.

L'àmplia diversitat de les societats i llengües a què s'ha traduït dona suport a la conclusió provisional que les persones que es troben amb aquest document creuen que les anàlisis que conté són importants per a la seva societat.

GENE SHARP

Gener de 2008

Albert Einstein Institution

Boston, Massachusetts

Prefaci

Una de les meves principals inquietuds, durant molts anys, ha estat saber com la gent podia destruir dictadures i evitar que n'apareguessin de noves. Aquesta inquietud s'ha nodrit, en part, per la convicció que els règims d'aquest tipus no haurien de dominar ni destruir els éssers humans. La meva convicció s'ha enfortit amb textos sobre la importància de la llibertat humana, escrits sobre la naturalesa de les dictadures (des d'Aristòtil a analistes del totalitarisme), i amb la història de les dictadures (particularment la dels sistemes nazi i estalinista).

Al llarg dels anys he tingut l'oportunitat de conèixer gent que va viure i va patir el règim nazi i, fins i tot, persones que van estar empresonades en camps de concentració. A Noruega vaig conèixer gent que havia treballat amb la resistència feixista i va sobreviure, i vaig sentir parlar dels qui havien mort. Vaig conèixer jueus que s'havien escapat de les urpes dels nazis i vaig parlar amb les persones que els havien ajudat a salvar-se.

Sobre el terror dels règims comunistes de diversos països n'he sabut més per llibres que per contactes personals. Trobo especialment lacerant el terror en aquests sistemes, que van ser imposats per alliberar-se de l'opressió i l'explotació.

He entès més clarament la realitat sobre les dictadures d'avui en dia gràcies a les visites, durant aquestes últimes dècades, de persones que vénen de països governats per aquest tipus de sistemes, com ara Panamà, Polònia, Xile, el Tibet o Birmània. Dels tibetans que van lluitar contra l'agressió del règim comunista xinès, dels russos que van desafiar l'intent de cop d'estat de l'agost de 1991 o dels tailandesos que van impedir el retorn del règim militar amb pràctiques noviolentes he adquirit punts de vista perturbadors sobre la pèrfida naturalesa de les dictadures.

A vegades, el meu sentiment de commoció i ultratge per les brutalitats dels règims, així com la meva admiració davant l'heroisme seré d'homes i dones increïblement valents, es va enfortir quan vaig visitar llocs on el perill encara era molt gran i, tot i això, la gent s'obstinava a desafiar-lo. Això va passar al Panamà de Noriega; a Vílnius (Lituània) sota la contínua repressió soviètica; a la plaça Tiananmen de Pequín, tant durant la manifestació festiva per a la llibertat com quan els transports del primer contingent armat van entrar aquella nit fatal, i als quarters de la selva de l'oposició democràtica a Manerplaw, a la «Birmània alliberada».

En ocasions, vaig visitar els llocs dels caiguts, com la torre de la televisió i el cementiri de Vílnius, el parc públic de Riga on la població va ser metrallada; el centre de Ferrara, al nord d'Itàlia, on els feixistes van posar els membres de la resistència en fila i els van afusellar, o un senzill cementiri a Manerplaw ple de cossos d'homes que havien mort massa joves. És trist constatar que cada dictadura deixa darrere seu una llarga seqüela de mort i destrucció.

Fruit d'aquestes experiències i consideracions, em va néixer una esperança molt ferma que sí que es podia evitar l'establiment de dictadures, que s'hi podia lluitar exitosament en contra sense provocar una carnisseria massiva, que es podien destruir i es podia evitar que en sorgissin d'altres de noves de les seves cendres.

He procurat pensar detingudament en els mètodes més efectius per desintegrar dictadures amb èxit i amb el menor cost possible en vides i sofriment. Per fer-ho, he repassat els meus apunts de molts anys sobre dictadures, moviments de resistència, revolucions, pensament polític, sistemes de govern i, especialment, lluita no violenta realista.

El resultat de tot això és aquesta publicació. Tinc clar que queda molt lluny de ser perfecta, però potser ofereix alguna orientació que ajudi a crear i a planificar moviments d'alliberament més poderosos i eficaços del que, d'altra manera, serien.

Tant per necessitat com per decisió pròpia, aquest assaig se centra en el problema genèric de destruir una dictadura i evitar que en sorgeixi

una altra. No puc realitzar una anàlisi detallada ni oferir recomanacions concretes per països determinats. Tot i això, espero que aquesta anàlisi genèrica sigui útil a la gent dels malauradament massa nombrosos països que han d'afrontar les realitats d'un règim dictatorial. Aquesta gent haurà d'examinar la validesa d'aquest treball per a la seva situació específica i determinar fins a quin punt les principals recomanacions són aplicables, o poden ser-ho, a la seva lluita d'alliberament.

Enlloc d'aquesta anàlisi afirmo que desafiar dictadors sigui un esforç fàcil o poc costós. Totes les formes de lluita tenen les seves complicacions i els seus costos. Per descomptat que combatre dictadors causa baixes. No obstant això, espero que aquest treball estimuli els líders de la resistència a l'hora de considerar estratègies que puguin augmentar el seu poder efectiu i a la vegada reduir relativament el nombre de baixes.

Que tampoc s'interpreti que el que vull dir amb aquesta anàlisi és que quan s'acabi amb una dictadura en concret tots els altres problemes també desapareixeran. La caiguda d'un règim no crea una utopia. Més aviat obre el camí a un treball dur i a esforços considerables per construir unes relacions socials, econòmiques i polítiques més justes i per eradicar altres formes d'injustícia i opressió. Espero que aquest breu estudi sobre com es pot desintegrar una dictadura trobi la seva utilitat on sigui que la gent viu dominada i desitja ser lliure.

GENE SHARP

6 d'octubre de 1993

Albert Einstein Institution

Boston, Massachusetts

1. Afrontar les dictadures de manera realista

En els últims anys, diverses dictadures, imposades des de dintre o des de fora, han caigut o han trontollat quan s'han enfrontat a una població desafiant i mobilitzada. Tot i semblar fermament blindades i inexpugnables, algunes d'aquestes dictadures han demostrat ser incapaces d'aguantar el desafiament concertat del poble en temes polítics, econòmics i socials.

Des de 1980, han caigut dictadures davant el desafiament predominantment no violent del poble a Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, Alemanya Oriental, la República Txeca, Eslovènia, Madagascar, Mali, Bolívia i les Filipines. La resistència no violenta ha fet avançar el moviment per a la democratització al Nepal, Zàmbia, Corea del Sud, Xile, l'Argentina, Haití, el Brasil, l'Uruguai, Malawi, Tailàndia, Bulgària, Hongria, Nigèria i a diverses parts de l'antiga Unió Soviètica (on va tenir un paper destacat en la derrota de l'intent de cop d'estat de línia dura de l'agost de 1991).

A més, s'han donat desafiaments polítics massius² a la Xina, a Birmanàia i al Tibet en anys recents. Tot i que aquestes lluites no han aconse-

2. Robert Helvey va introduir el terme *desafiament polític*, utilitzat en aquest context. El *desafiament polític* és una lluita (protesta, no-cooperació o intervenció) no violenta amb fins polítics que es porta a terme de manera activa i desafiant. La paraula va sorgir per donar resposta a la confusió i distorsió que es creava quan *lluita no violenta* s'entenia de manera equivalent a *pacifisme* o *noviolència moral* o *religiosa*. El terme *desafiament* denota una provocació a l'autoritat a través de la desobediència, i no deixa espai a la submissió. *Desafiament polític* descriu el context en el qual l'acció té lloc (polític) així com l'objectiu (el poder polític). S'utilitza principalment per descriure les accions que la població realitza per recuperar el control de les institucions governamentals de les mans dels dictadors, mitjançant un atac constant a les fonts de poder del règim i amb una planificació estratègica general i de les operacions per tal d'aconseguir-ho. En aquest text s'utilitzen els termes *desafiament polític*, *resistència no violenta* i *lluita no violenta* indistintament, tot i que els dos últims termes generalment es refereixen a lluites que intenten assolir un ventall d'objectius més ampli.

guit acabar amb els règims dictatorials ni han posat fi a les ocupacions, sí que han mostrat la naturalesa brutal d'aquests règims repressius davant la comunitat internacional i han dotat la població d'una experiència molt valuosa en aquest tipus de lluita.

L'enderrocament de les dictadures als països mencionats, certament, no ha eradicat tots els problemes d'aquelles societats: la pobresa, la criminalitat, la ineficàcia burocràtica i la destrucció ambiental sovint són l'herència d'aquells règims bruts. No obstant això, la caiguda de les dictadures ha reduït una mica una part del sofriment de les víctimes de l'opressió i ha obert el camí a la reconstrucció de les societats amb més democràcia política, més llibertats personals i més justícia social.

Un problema que continua

En les últimes dècades, al món, la democràcia i la llibertat han tendit a augmentar. Segons Freedom House, una organització que compila un informe anual sobre la situació dels drets polítics i les llibertats civils, el nombre de països a tot el món qualificats com a «lliures» ha crescut de manera significativa els darrers anys.³

	LLIURES	PARCIALMENT LLIURES	NO LLIURES
1983	54	47	64
1993	75	73	38
2003	89	55	48
2009	89	62	42

Tot i això, aquesta tendència positiva es veu atenuada pel gran nombre de pobles que encara viuen sota condicions de tirania. L'any 2008, el 34% dels 6,68 bilions de persones que vivien al món ho feien en països qualificats com a «no lliures»,⁴ és a dir, àrees on els drets polítics i les lliber-

3. Freedom House. *Freedom in the World*, <http://www.freedomhouse.org>.

4. *Ibidem*.

tats civils estan extremament restringits. Els 42 països de la categoria «no lliures» estaven governats per una sèrie de dictadures militars (com Birmània), monarquies tradicionals repressives (com l'Aràbia Saudita o Bhutan), règims de partit únic dominant (com la Xina o Corea del Nord), sota una ocupació estrangera (com el Tibet o el Sàhara Occidental) o es troben en una situació de transició.

Molts països es troben avui en un estat de canvi accelerat en l'àmbit econòmic, polític i social. Tot i que el nombre de països «lliures» ha augmentat els últims anys, hi ha un elevat risc que moltes nacions, en afrontar canvis fonamentals tan ràpidament, es desplacin en direcció oposada i acabin experimentant noves formes de dictadura. Els grups militars, els individus més ambiciosos, els funcionaris electes i els partits polítics doctrinals intenten constantment imposar la seva voluntat. Els cops d'estat són i seguiran sent a l'ordre del dia. Els drets humans i polítics bàsics són i seguiran sent negats a una gran quantitat de persones.

Malauradament, el passat resta encara amb nosaltres. El problema de les dictadures és profund. En molts països, el poble ha viscut dècades o fins i tot segles d'opressió, ja sigui d'origen intern o estranger. Amb freqüència, se'ls ha inculcat insistentment la submissió incondicional a les figures i als governants que tenen l'autoritat. En casos extrems, les institucions socials, econòmiques, polítiques i fins i tot religioses de la societat —aquelles que estan fora del control estatal— han estat debilitades, subordinades o substituïdes per d'altres de noves que l'estat o el partit dominant utilitza per controlar la societat. Sovint, han atomitzat la població (l'han convertida en una massa d'individus aïllats) fins a fer-la incapaç de treballar de manera conjunta, de confiar els uns en els altres o de fer alguna cosa per iniciativa pròpia per aconseguir la llibertat.

El resultat és previsible: la població es torna dèbil, li falta confiança en ella mateixa i és incapaç d'oferir cap tipus de resistència. Les persones, en general, tenen massa por de compartir el seu odi cap a la dictadura i el seu anhel de llibertat, fins i tot, entre amics i familiars. La gent està massa atterrada per pensar seriosament en la resistència popular. En qualsevol

cas, de què serviria? En comptes d'això, assumeixen el sofriment sense tenir cap objectiu i accepten un futur sense esperança.

Les condicions de les dictadures actuals poden ser pitjors que les d'abans. En el passat, potser algunes persones van intentar resistir. En ocasions, potser hi va haver breus manifestacions o protestes massives i els ànims es van aixecar temporalment. Altres vegades, individus o grups reduïts van fer accions valentes però impotents, afirmant algun principi o simplement desafiant-lo. Per molt nobles que fossin els seus motius, molts d'aquests actes van ser insuficients per superar la por de la gent i el seu hàbit d'obeir, un requisit previ necessari per destruir una dictadura. Aquestes accions, lamentablement, potser no van causar res més que sofriment i mort, no van aconseguir una victòria ni van crear esperança.

Llibertat per mitjà de la violència?

Què s'ha de fer en aquestes circumstàncies? Les opcions més evidents semblen inútils. Els dictadors, en general, ignoren les barreres constitucionals i legals, les decisions judicials i l'opinió pública. Davant les brutalitats, la tortura, les desaparicions i les morts, és normal que, moltes vegades, el poble arribi a la conclusió que cal utilitzar la violència per acabar amb la dictadura. En ocasions, les víctimes, indignades, s'organitzen per combatre els dictadors brutals amb qualsevol poder violent o militar que puguin reunir, malgrat tenir-ho tot en contra. Aquesta gent, en general, lluita de manera valenta, pagant un cost molt elevat en sofriment i vides. A vegades aconsegueixen fites importants, però gairebé mai obtenen la llibertat. Les rebel·lions violentes, en ocasions, desencadenen repressions brutals que poden deixar la població més indefensa que abans.

Tot i això, per més mèrits o avantatges que tingui l'opció violenta, hi ha una cosa que està clara. Confiar en els mètodes violents significa escollir un tipus de lluita en el qual els opressors quasi sempre tenen la superioritat. Els dictadors tenen mitjans per aplicar violència de mane-